

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ
TÜRKİYE
TEMSİLCİLİĞİ

Bu görüş yazısı, 'Foreign Policy for the 21st Century; Peaceful, Equitable, and Dynamic Turkey' başlıklı proje kapsamında Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından [Uluslararası İlişkiler Konseyi](#) ve [Global Akademiye](#) sağlanan destek çerçevesinde hazırlanmıştır.

Bu yazıya atıf için: Mehmet Ali Tuğtan, "Türkiye ve Değişen Dünya Düzeni" Panorama, Çevrimiçi Yayın, 17 Ekim 2022, <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/17/mat2/>

Telif@UIKPanorama. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Türkiye ve Değişen Dünya Düzeni

Mehmet Ali Tuğtan

Türkiye'nin değişen dünya düzenindeki yerini tartışmak için önce dünya düzeni ile neyi kastettiğimize açıklık getirmek gerekir. İkinci Dünya savaşından bu yana evrilerek devam eden ve bu savaşın galiplerince tesis edilmiş kurum ve kurallar bütününe 'Dünya Düzeni' ismini veriyoruz. Bu düzen üç sacayağı üstünde durmaktadır:

- i) Neo-realist anlamda kabiliyet dağılımı (Ya da uluslararası sistemin yapısı);
- ii) Birleşmiş Milletler (BM) etrafında şekillenen uluslararası kurumlar mimarisi; ve
- iii) Bretton Woods kurumları ve kuralları etrafında şekillenen uluslararası ekonomi politik yapı.

Halen devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı'nda cisimleşen sarsıcı gelişmeler, bu yapının faydalı kullanım ömrünü doldurduğunu ve değişmesinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu değişimin nedenleri ve tarihsel süreci bu yazının kapsamına sığmayacak kadar uzun bir anlatıyı gerektirdiği için, burada değişimin varlığı veri kabul edilerek, uluslararası düzenin gideceği tahmini yön ve Türkiye'nin bu süreçteki yeri tartışmaya açılacaktır. Bu tartışmanın üzerinde durduğu temel tespitleri kısaca özetlemek gerekirse;

Erken Soğuk Savaş sonrası dönem, ABD'nin tek kutuplu hegemonyasının ortaya çıktığı ve kabiliyet dağılımı bağlamında diğer büyük güçler üzerinde hâkimiyet kurduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde ABD ve müttefikleri fazla direnişle karşılaşmadan yukarıdaki üç sacayağı üstünde yükselen, kurallara dayalı uluslararası sistem (*Rules-based International System*) olarak tanımlanan süreci yürütebilmişlerdir. Nitekim bu sayede Körfez Savaşı'ndan Bosna'ya askeri müdahaleler BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarının sağladığı meşruiyet ile hayata geçirilmiş, dünya ekonomisinde neoliberal küreselleşme Bretton Woods kurumlarınca Washington Konsensüsü çerçevesinde sahiplenilmiştir.

Fakat, uluslararası sistem üzerindeki bu ABD hegemonyası, 11 Eylül 2001 saldırıları ve ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali ile krize girmiştir. Çünkü "Uluslararası Terörle Savaş" konsepti kapsamında Afganistan ve Irak'ın işgali sırasında yaşananlar, ABD'nin kendi siyasi ve ekonomik modelini dünyanın geri kalanına rıza yoluyla benimsetme yeteneğini ciddi biçimde azaltmıştır. 1990'ların tek kutuplu anının en önemli özelliği olan ABD'nin hayırhah (*benign*) bir hegemon olduğu algısı, 2001 sonrası gelişmelerle büyük ölçüde yıkılmıştır. Bu hegemonik krize eşlik eden 2008 finansal krizi ve onun tetiklediği Büyük Resesyon, ABD ve müttefiklerinin hem dünya ekonomisi üzerinde kontrol sahibi olma yeteneklerini azaltmış, hem de küreselleşmenin temel altyapısını teşkil eden neoliberal deregülasyonun zararlı sonuçlarını açık biçimde göstermiştir.

Finansal krizin hegemonya krizine bir diğer katkısı da krize karşı uygulanması kaçınılmaz olan devlet müdahaleleri için ihtiyaç duyulan kaynakların, savunma harcamalarının kısılması yoluyla bir araya getirilmesidir. Bu uygulama nedeniyle ABD, kalıcı askeri varlığı ve yerel müttefiklerine sağladığı askeri ve ekonomik destek sayesinde nüfuz sahibi olduğu Orta Doğu'daki asker sayısını ve Irak başta olmak üzere askeri operasyonlarını azaltmıştır. Arap Baharı sürecinde daha önceleri kendi desteği ile ayakta duran Amerikan yanlısı otokratik rejimlerin ABD'ye daha eleştirel bakan halk destekli yerel aktörlerce devrilmesi sırasında, bu

rejimlere destek vermemiş, halk hareketlerinin iktidarını belli şartlar çerçevesinde destekleyeceğini ilan etmiştir. Amerikan karşıtı otokratik rejimlerin devrilme sürecinde ise, kendi askeri kabiliyetlerini bu rejimlerin devrilmesine destek vermek için güce tahvil etmekten (yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle) kaçınan ABD ve müttefikleri, Libya'dan Suriye'ye uzanan iç savaşlarda karşılarında Çin-Rusya eksenini ve onların müttefiklerini bulmuştur. Bu karşı dengeleme eğilimi aslında 2007 yılından itibaren başlamış ve Orta Doğu ile sınırlı kalmamıştır: Doğu Avrupa'dan Güneydoğu Asya'ya, Çin-Rusya eksenli Avrasya bloğu ve yerel müttefikleri, ABD-Avrupa eksenli Atlantik bloğu ve yerel müttefiklerine karşı denge oluşturmuştur. Uluslararası sistemde ABD ile birden fazla aktör arasında görece güç farklarının azalma eğilimi gösterdiği bu yeni durum, alan uzmanlarınca 'gevşek çok kutupluluk' ya da 'Soğuk Savaş 2.0' gibi isimlerle kavramsallaştırılmıştır.

Türkiye'nin bu uluslararası ortamdaki durumunu belirleyen üç temel niteliğinden bahsedebiliriz:

- i) Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında kritik bir jeostratejik konum işgal eden, neorealist anlamda bir orta boy güçtür;
- ii) Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Rusya ile özel ilişkileri olan bir ülkedir; ve
- iii) Türkiye, ABD ile 70 yılı aşkın süredir devam eden askeri ve siyasi ortaklık sürdüren, NATO üyesi ve AB ile Gümrük Birliği içinde bir üye adaydır.

Bu üç niteliğin, yukarıda özetlemeye çalıştığımız uluslararası konjonktürde Türkiye'nin önüne koyduğu risk ve fırsatları kısaca değerlendirmek gerekirse;

Son yirmi yılda jeostratejik rantı yüksek bir orta boy güç olarak Türkiye, gevşek çok kutupluluk ortamında kendine genişleyen bir manevra alanı bulmuştur. Türkiye bu manevra alanından, ABD ve AB ile ilişkilerinde bölgesel düzeyde özerklik kazanmak için faydalanmak amacıyla özellikle 2016 sonrasında Rusya ile işbirliğine gitmiştir. Fakat rakip Atlantik ve Avrasya eksenleri arasında, kurumsal üyelikleri ve kolektif savunma garantilerinin kaynağı olan Atlantik bloğuna temel taahhütleri konusunda da titiz davranmıştır. Bu sayede Orta Doğu, Akdeniz, Balkanlar ve Kafkaslarda etkinliğini arttıran Türkiye, Suriye'den Libya'ya, Azerbaycan'dan Somali'ye geniş bir coğrafyada yerel güç mücadelelerine kendi çıkarları doğrultusunda aktif olarak katılmıştır. Bu süreçte aynı mücadelelere müdahil olan büyük güçler ve onların yerel müttefikleri ile girift ilişkiler geliştirmiş ve arada yaşanan krizlere rağmen herhangi bir büyük güçle doğrudan çatışmaya girmemeyi başarmıştır. 2015'te Suriye sınırında düşürülen Rus savaş uçağı sonrasında iki ülke arasında yaşanan kriz bunun en olası örneğini teşkil etmiş ama orada da çatışmadan kaçınılmıştır. Halen devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı ise içerdiği risk ve fırsatlar itibarıyla bu orta boy güç siyasetinin şimdilik en uç noktasını teşkil etmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı Türkiye için iki nedenle önemlidir: Birincisi, bu savaş şimdiye dek çıkan krizler içinde Türkiye'nin Rusya ile devam eden özel ilişkisini Batı bloğuna aidiyeti ile sürdürmek konusunda karşılaştığı en büyük meydan okumadır. İkincisi, bu savaş zaten 2003'ten beri dikişleri atmakta olan İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin çözülme anını imlemektedir. Türkiye, artık bir daha bu düzene geri dönülemeyeceğinin bilinciyle, fakat özellikle kısa ve orta vadede bu düzenden doğan kurumsal kazanımlarını (kolektif savunma garantileri gibi) korumaya özen gösterecek biçimde hareket etmek zorundadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Rusya ile iletişim kanallarını açık tutmaya devam etmesinin somut olumlu sonuçları savaşın ilk günlerinden beri görülmektedir. Öte yandan, dünya düzeni çözülürken

bölgesinde ortaya çıkacak sıcak çatışmalarda Türkiye, mensubu olduğu Batı bloğunun kolektif savunma garantilerine ihtiyaç duyacağına bilinciyle Rusya-Ukrayna Savaşına NATO'nun genel çizgisinden sapmadan yaklaşmaya devam etmelidir. Bu çizgi, savaş şimdiki yerel ve konvansiyonel niteliğini koruduğu sürece devam ettirilebilir. Fakat savaşın NATO müttefiklerini içerecek şekilde yayılması veya nükleer aşamaya geçilmesi durumunda Türkiye, tercihini blok aidiyeti doğrultusunda yapacaktır/yapmalıdır.

Bu da bizi son unsura getiriyor, yani Türkiye'nin ABD ve AB ile tarihsel, köklü ve kurumsal ilişkileri. Orta vadede cevaplanması gereken birinci soru, Türkiye'nin iç siyasal tercihlerinin hangi yönde olacağıdır. ABD ve Batı bloğunun sadece belli bölgesel konularda ortak iş yaptığı işlemsel (*transactional*) bir muhatabı değil, Soğuk Savaş sırasındaki gibi paylaşılan siyasal değerler çerçevesinde bir müttefiki olmanın ön koşulu demokrasi, çoğulculuk ve piyasa ekonomisinin uluslararası kabul gören kurallarına riayettir. Bir başka koşul, ikili anlaşmazlıkları uluslararası hukuk ve Batı bloğunun kurumsal çerçeveleri içinde çözüme kavuşturma irade ve istekliliğidir. Tabii bunlar Türkiye'nin kendi kültürel değer veya ulusal çıkarlarını göz ardı etmesi anlamına gelmez, fakat genel yönelimi Brüksel'den ziyade Şangay'ı işaret eden bir ülkenin Batı bloğu içinde kalması giderek zorlaşacaktır.

Cevaplanması gereken ikinci önemli soru, Türkiye'nin blok aidiyetinin Batılı muhataplarınca hak ettiği önemde ele alınıp alınmayacağıdır. Çünkü nihayetinde ittifak, iki istekli ve kadir taraf arasında mümkündür. ABD ve Avrupa, jeostratejik önemi ve kabiliyetleri açısından kendileri için birden fazla bölgede kritik öneme sahip olduğu fiilen görülen Türkiye'yi, iç siyasal mülahazalarla Batı bloğunun kurumsal süreç ve garantilerinden dışladıkları takdirde, Türkiye de kurulacak yeni bir dünyada, kendi yerini bulmak durumunda kalacaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin 'yeni' dünya düzenindeki yerini uzun vadede belirleyecek tercihlerin önemli bir kısmı, sadece Türkiye değil, aynı zamanda Batı tarafından yapılacaktır.

Türkiye, cumhuriyetin 100. yılına yaklaştığımız bu sarsıntılı uluslararası ortamda bir dönüm noktasındadır. Bu tür dönüm noktaları orta boy güçler büyük fırsatlar ve riskler içerir. Türkiye hem kendisinin hem de muhataplarının basiretli tercihler yapması durumunda, siyasal olarak çoğulcu ve demokratik bir yapıya kavuşabilir, ekonomik olarak kısa süre içinde orta gelir tuzağından ve verimsizlikten kurtularak sürdürülebilir biçimde büyüyebilir. Aksi durumda, Türkiye için siyasetin giderek artan keyfilik ve otoriterleşme, ekonominin de giderek artan verimsizlik ve gelir adaletsizliğinden muzdarip olduğu bir tablo ortaya çıkabilir.

Dr. Mehmet Ali Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali Tuğtan, 2008 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Doktora derecesini 2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi programından almıştır. Uzmanlık alanları Türk-Amerikan İlişkileri, Güncel Dünya Politikası ve Güvenlik çalışmalarıdır.